

В. С. Дзянісенка

УДК 398

Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства, філалагічны факультэт, Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

ЛАБАРАТОРЫЯ БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ ФІЛАЛАГІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ЎНІВЕРСІТЭТА НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

У артыкуле разглядаюцца асноўныя напрамкі дзейнасці вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта БДУ на сучасным этапе. Акцэнтуюцца ўвага на мэтах і задачах, якія стаяць перад супрацоўнікамі лабараторыі. Паказана, што матэрыялы Фонду фальклорных матэрыялаў выконваюць важную функцыю ў захаванні і папулярызацыі нацыянальнай культурнай спадчыны.

Ключавыя словы: фальклорны архіў; Фонд фальклорных матэрыялаў; беларускае фальклор; лабараторыя фальклору.

Узор цытавання: Дзянісенка В. С. Лабараторыя беларускага фальклору філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на сучасным этапе / В. С. Дзянісенка // София: электрон. на-уч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 53–58.

V. Dzianisenka

Belarusian Educational and Scientific Laboratory of the Belarusian Folklore of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

THE LABORATORY OF BELARUSIAN FOLKLORE OF THE FACULTY OF PHILOLOGY OF THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY AT THE PRESENT STAGE

In the article the main details of the Belarusian educational and scientific laboratory of the Belarusian folklore of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology of the BSU are shown at the current stage. The focus is on the goals and objectives of the laboratory. It is shown that the materials of the Fund of folklore materials reveal an important function in storing and popularizing the national cultural heritage.

Keywords: folklore archive; Fund of folklore materials; Belarusian folklore; folklore laboratory.

For citation: Dzianisenka V. The Laboratory of Belarusian Folklore of the Faculty of Philology of the Belarusian State University at the Present Stage. Sophia. 2024;1:53–58. Belarussian.

Аўтар:**Вера Сяргееўна**

Дзянісенка – загадчык вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

nutbolt@yandex.by

Author:**Vera Dzianisenka** –

head of the Educational and Scientific Laboratory of Belarusian Folklore of the Department of Theoretical and Slavic Literary Studies of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Відавочна, што ўвага грамадскасці да святкавання таго ці іншага юбілею з’яўляецца не толькі добрай нагодай для правядзення ўрачыстасцей, але яшчэ і спробай даць ацэнку рэальным дасягненням за пэўны прамежак часу, магчымасцю пераасэнсаваць і знайсці адказ на хвалюючыя пытанні, а таксама ўпісаць новыя старонкі свайго летапісу ў гістарычны кантэкст.

Так атрымалася, што 2024 год – юбілейны год для супрацоўнікаў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта двойчы. Па-першае, Беларусь адзначае 80-ю гадавіну вызвалення рэспублікі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Па-другое, спаўняецца 85 гадоў з даты афіцыйнага зацвярджэння статусу філалагічнага факультэта як самастойнага факультэта БДУ, а сёння яшчэ і рэспубліканскага цэнтра беларусістыкі і славістыкі, вядучага цэнтра па вывучэнні славянскіх і заходнееўрапейскіх моў і літаратур.

Калі ўявіць філалагічны факультэт як адзінае цэлае, што складаецца з мноства структурных адзінак – малых і вялікіх, то вось адной такой «малой» адзінкай на філалагічным факультэце БДУ, на нашу думку, з’яўляецца вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору, якая ў студзені наступнага года адзначыць свой 40-гадовы юбілей. Падрабязны экскурс па старонках летапісу лабараторыі, а таксама падрабязны разгляд напрамкаў яе навуковай дзейнасці зроблены дацэнтам, загадчыкам кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Т. А. Марозавай [3], таму мы спынімся на асноўных кірунках развіцця лабараторыі на сучасным этапе.

Дык чаму менавіта «малая» і чым гэта вымяраецца? Так, на сённяшні дзень вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору працягвае функцыянаваць пры кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства. Лабараторыя фальклору – маленькая структурная адзінка філалагічнага факультэта БДУ (у штаце – загадчык і тры спецыялісты па забеспячэнні вучэбнага працэсу), аднак намаганнямі невялікага калектыву людзей робіцца вялікая і адказная справа.

Адна з асноўных задач, якая стаіць перад лабараторыяй, – захаванне фальклорных і этнаграфічных матэрыялаў, сабраных студэнтамі філалагічнага факультэта падчас практык і экспедыцый. Архіў лабараторыі пачаў фарміравацца з моманту ўвядзення абавязковай двухтыднёвай палявой вучэбнай летняй практыкі па збіранні фальклору – з 1960-х гг. Ажыццёўлена гэта было на філалагічным факультэце БДУ высілкамі двух чалавек – кандыдатаў навук, дацэнтаў Веры Захаравай і Ніла Гілевіча [2]. Аднак

афіцыйны статус і асобную назву – Фонд фальклорных матэрыялаў (далей – Фонд) – архіў атрымаў толькі ў ліпені 2019 г.

Сённяшні Фонд уключае ў сябе пяць архіваў: рэгіянальны, жанравы, аўдыя- і відэа-архівы, архіў фальклору іншых народаў свету.

Аснову *рэгіянальнага архіва* складаюць фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы з усіх абласцей Беларусі. Яны захоўваюцца ў выглядзе справаздач студэнтаў філалагічнага факультэта па выніках практык і экспедыцый. Статыстыка наступная. Самыя старыя запісы фальклорных твораў, якія знаходзяцца ў рэгіянальным архіве Гомельскай вобласці, датуюцца 1960 г., Брэсцкай, Гродзенскай і Мінскай – 1963 г., Магілёўскай – 1966 г., Віцебскай – 1968 г. Справаздачныя фальклорныя матэрыялы захоўваюцца ў пераважнай большасці на папяровых носбітах і ў спецыяльна адведзеных для іх шафах. З 2006 г. пачаўся паступовы пераход да ўвядзення ў працэс захавання фальклорных матэрыялаў электронных носбітаў (спачатку дыскет, CD-, DVD-дыскаў, а зараз – флэш-накапляльнікаў).

Рэгіянальны архіў лабараторыі філалагічнага факультэта БДУ налічвае больш за 550 000 фальклорных адзінак, сабраных з усіх раёнаў Беларусі. Самымі вялікімі з’яўляюцца архівы Мінскай (1590 справаздач, прыкладна 165 860 фальклорных адзінак) і Брэсцкай (818 справаздач, 98 510 фальклорных адзінак) абласцей. Колькасны склад рэгіянальнага архіва штогод павялічваецца. Гэта адбываецца ў выніку перадачы справаздачных матэрыялаў студэнтаў кіраўнікамі па фальклорнай практыцы ў Фонд лабараторыі. Безумоўна, гэта знаходзіць сваё адлюстраванне не толькі на паліцах шафаў, аднак і ў спецыялізаваным каталогу – рэестры рэгіянальнага архіва. На сённяшні дзень складзены рэестры рэгіянальных архіваў усіх абласцей. У гэтых каталогах захоўваецца ўся неабходная агульная інфармацыя аб годзе і месцы экспедыцыі ці практыкі, збіральніку і выканаўцу фальклорных твораў, а таксама аб колькасці фальклорных адзінак і змесце кожнай папкі-справаздачы, якой надаецца парадкавы нумар.

У мэтах удасканалення работы па сістэматызацыі, інвентарызацыі, захаванні алічбаваных фальклорных матэрыялаў, а таксама для паляпшэння зручнасці карыстання імі, якаснага і хуткага пошуку з 2023 года дзякуючы намаганням загадчыкаў Т. А. Марозавай і В. І. Палукошка пачалася планамерная праца па інвентарызацыі і навуковым апісанні архіва лабараторыі беларускага фальклору і па стварэнні рэестра ў выглядзе асобнага электроннага сродку, які будзе складацца з базы даных і графічнай абалонкі да яе.

Жанравы архіў складаюць тэксты фальклорных твораў пэўных відаў і жанраў, запісаныя студэнтамі філалагічнага факультэта на папяровых картках. Ён налічвае каля 350 000 фальклорных адзінак. Сярод іх большасць складаюць тэксты сямейна-абрадавага і каляндарна-абрадавага фальклору. У ходзе выканання задання «Захаванне і папулярнасць архіваў фальклорнай творчасці Беларусі: канцэптуальныя асновы і метадычнае забеспячэнне» (падпраграма «Гісторыя і культура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава», 2011–2015 гг.) [3, с. 93] з 2011 г. пачала весціся актыўная праца па электроннай рэтраканверсіі картак жанравага архіва, якія складаюць пераважную колькасць матэрыялаў, унесеныя у «*Эталонны мультымедычны банк даных*» – фонд лічбавых копіяў фальклорных матэрыялаў лабараторыі, размешчаны ў Электроннай бібліятэцы БДУ. Так, на сённяшні дзень алічбавана прыкладна 10 % картак усяго жанравага архіва.

Прывезеныя з «палёў» фальклорныя матэрыялы, як правіла, не залежваюцца на паліцах. Яны чакаюць сваёй чаргі для іх далейшай сістэматызацыі і рэтраканверсіі. Гэтыя фальклорныя тэксты складаюць аснову даследаванняў, якія праводзяцца на базе лабараторыі. Супрацоўнікі філалагічнага факультэта публікуюць вынікі фальклорных экспедыцый у зборніках, што дазваляе зрабіць фальклорную спадчыну больш даступнай і для даследчыкаў і студэнтаў філалагічнага факультэта, і для аматараў беларускай народнай культуры. Так, у 2020 г. выйшаў з друку дапаможнік «Фалькларыстыка. Веснавыя песні: поўнач – поўдзень» [5], у якім сабраны лепшыя прыклады тэкстаў веснавых каляндарна-абрадавых песень беларусаў з Паазер'я і Палесся, запісаных у 1980-х гг. студэнтамі філалагічнага факультэта БДУ.

Акрамя таго, у межах рэалізацыі сумеснага праекта кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства і лабараторыі «Беларускія народныя казкі: спадчына, завешчаная нашчадкамі» перавага сёння надаецца адбору і рэтраканверсіі фальклорных тэкстаў з арыентацыяй на казкі. Гэта з'яўляецца неабходнай умовай для іх сістэматызацыі і правядзення далейшай тэксталагічнай працы.

Аўдыяархіў уяўляе сабой калекцыю бабін з фонавымі запісамі 1960–1980-х гг. і аналагавых аўдыякасет з запісамі 1980–1990-х гг., *відэаархіў* – відэакасет (яны засталіся ў колькасці 18 адзінак) з запісамі 1980–1990-х гг. Як адзначае Т. А. Марозава, «супрацоўнікі лабараторыі яшчэ з сярэдзіны 2000-х гадоў прадпрымалі спробы па алічбоўцы стужкавых запісаў, аднак наладзіць якасную працу ў гэтым кірунку ўдалося не адразу. Прычынай таму сталі пэўныя складанасці: адсутнасць тэхнікі, спецыялістаў і метадыкі правядзення такой адказнай справы. Прышлося многа чаму навучыцца, каб праца ў рэшце рэшт пачалася ў правільным напрамку. Работа па перазапісу бабінных фонаматэрыялаў на сучасныя носбіты інфармацыі з мэтай іх захавання ад разбурэння і далейшага актыўнага выкарыстання вядзецца ўжо не адзін год» [3, с. 93]. На сённяшні дзень усе захаваныя матэрыялы аўдыя- і відэаархіваў поўнасьцю алічбаваны.

Архіў фальклору іншых народаў свету змяшчае фальклорна-этнаграфічныя запісы са шматлікіх рэспублік былога СССР, а таксама некаторых краін Усходняй Еўропы, Кітая, Карэі, Індыі, Ірана і інш. [3, с. 94]. На нашу думку, «наяўнасць у Фондзе фальклорных матэрыялаў вучэбна-навуковай лабараторыі БДУ архіва іншых народаў свету – яркае сведчанне беражлівых адносін у нашай краіне да духоўнай спадчыны рознаэтнічных культур, якія насяляюць Беларусь, прыняцце і павага традыцыйнай культуры народаў-суседзяў» [4, с. 527].

Самыя старыя фальклорныя запісы гэтага архіва належаць да рускага фальклору і датуюцца 1985 г. Безумоўна, уся калекцыя сабраных матэрыялаў патрабуе дэтальнага архіўнага апісання, грунтоўнага вывучэння, сістэматызацыі, далейшай рэтраканверсіі і, безумоўна, папулярызацыі. На сённяшні дзень ужо распачата праца па ўнясенні звестак у электронны рэестр архіва фальклору іншых народаў свету лабараторыі.

Адначасым вельмі важны факт з гісторыі лабараторыі. Фонд з моманту свайго існавання вытрымаў шэсць пераездаў, што не магло не стаць небяспечным для яго захаванасці. Падчас пераездаў шматлікія фальклорныя матэрыялы былі фізічна згублены, аднавіць іх было проста немагчыма. Будзем спадзявацца, што новы корпус БДУ стане апошнім і пастаянным месцам знаходжання і захавання Фонду.

Другім асноўным напрамкам дзейнасці лабараторыі з'яўляецца распрацоўка навуковых тэм. З 2016 г. на базе лабараторыі вызначыліся новыя праблемна-тэматычныя кірункі даследаванняў. Так, у межах задання «Комплекснае даследаванне інтэграцыйных

працэсаў у сферы слоўнага мастацтва беларусаў» (уключана ў Дзяржаўную праграму навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства», 2016–2020 гг.) упершыню абгрунтаваны сэнс і функцыянальнасць фалькларызму і фалькларызацыі як рухавіка творчага працэсу, вызначаны ідэйна-мастацкія магчымасці фалькларызму і фалькларызацыі на сучасным этапе і даказана, што міфафалькларызм з’яўляецца важнай крыніцай для даследавання мастацкага мыслення і мастацкага стылю нацыянальнай літаратуры.

Асноўнай мэтай задання «Сістэма навуковай бяспекі фалькларыстыкі на шляху да інтэгратывнасці» (уключана ў падпраграму «Культура і мастацтва» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы», 2021–2025 гг.) з’яўляюцца распрацоўка сістэмы стратэгічнай, тактычнай, канцэптэуальнай бяспекі фалькларыстыкі як гуманітарнай дысцыпліны, а таксама абгрунтаванне стратэгічнай канцэпцыі беларускага фальклору як далітаратурнай мастацкай формы прыгожага маўлення.

Вынікі і ідэі даследаванняў апрабіраваны на міжнародных і рэспубліканскіх навуковых канферэнцыях і выкарыстоўваюцца ў вучэбным працэсе на філалагічным факультэце БДУ.

У рабоце вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору асобна выдзяляецца і метадычны складнік. З самага пачатку існавання лабараторыі яе супрацоўнікі разам з выкладчыкамі кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства прымалі непасрэдны ўдзел у арганізацыі і правядзенні фальклорнай практыкі на філалагічным факультэце БДУ. Так, сумесна распрацоўваюцца вучэбна-метадычныя рэкамендацыі і правілы афармлення справаздач па фальклорнай практыцы для студэнтаў першага курса філалагічнага факультэта. У 2021 г. пабачыла свет трэцяе выданне (першае выйшла ў 2008 г., другое – у 2009 г.) «Фальклорная практыка: метадычныя рэкамендацыі і праграма-апытальнік» [1].

Акрамя таго, штогод разам са студэнтамі філалагічнага факультэта і навучэнцамі ліцэя БДУ праводзіцца комплексых выхаваўча-папулярызатарскіх мерапрыемстваў. Сярод якіх – штогадовая тэматычная серыя майстар-класаў «Каля Калядаў», ініцыятарам якіх зараз выступае вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору. У 2017 г. з прапановай далучыць да народных калядных традыцый студэнтаў БДУ і шырокую грамадскасць звярнулася прафесар Т. І. Шамякіна. У выніку ідэю правядзення калядак у выглядзе адаптаванага да сучасных рэалій сцэнарыя штогадовых майстар-класаў рэалізавалі супрацоўнікі вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору пры падтрымцы кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства.

Апошнім новаўвядзеннем у працы лабараторыі з’яўляецца аказанне платных паслуг. Безумоўна, гэта рашэнне з’явілася не на пустым месцы, а стала вынікам запатрабаванасці часу. Раней Фонд быў у сваёй большасці закрытым, ім маглі карыстацца толькі даследчыкі-фалькларысты БДУ і Нацыянальнай акадэміі навук. А з ліпеня 2019 г. лабараторыя адчыніла дзверы для ўсіх жадаючых. Так, асноўнымі відамі платных паслуг з’яўляюцца наступныя: складанне спісу навуковай літаратуры для напісання кваліфікацыйных работ па тэме навуковага даследавання, пошук архіўных фальклорных матэрыялаў па запытах і далейшае карыстанне імі і інш. (дакладны спіс платных паслуг размешчаны на сайце folkndl.bsu.by).

Сучаснае жыццё, на вялікі жаль, выцясняе традыцыйны фальклор. На наш погляд, для любога нацыянальнага фальклору, які жыве ў вуснай традыцыі, ёсць адзіны

надзейны шлях выратавання і захавання. Гэта – архіўныя тэкставыя і фонавыя фонды. А ў вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору ёсць трывалы фундамент – вопыт мінулых пакаленняў даследчыкаў і багатая калекцыя твораў беларускага фальклору.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. *Кавалёва, Р. М.* Фальклорная практыка: метадычныя рэкамендацыі і праграма-апытальнік : вучэб.-метадыч. дапам. / Р. М. Кавалёва [і інш.]. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : БДУ, 2021. – 199 с.
2. *Марозава, Т.* Фалькларыстычная школа БДУ у 2009–2014 гг. / Т. Марозава, В. Прыемка // Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору : працы членаў кафедры тэорыі літаратуры БДУ / уклад. І. У. Ківель, В. В. Прыемка ; рэд. В. П. Рагойша. – Вып. 3. – Мінск : «Права і эканоміка», 2014. – С. 78–83.
3. *Марозава, Т. А.* Досвед лабараторыі беларускага фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Па старонках летапісу / Т. А. Марозава // Роднае слова. – 2021. – № 9. – С. 91–94.
4. *Морозова, Т. А.* Роль фольклорных архіваў у захаванні нацыянальных культур / Т. А. Морозова, В. С. Денисенко // Яковлевские чтения: патриотизм, гражданственность, духовность в аспекте современных социокультурных процессов : сб. ст. по материалам междунар. науч.-практ. конф., посвященной 175-летию со дня рождения И. Я. Яковлева / отв. ред. Е. Г. Хрисанова. – Чебоксары : Чувашский гос. пед. ун-т, 2023. – С. 524–530.
5. *Фалькларыстыка. Веснавыя песні: поўнач – поўдзень : дапам. / склад.: Т. А. Марозава, М. Ю. Латышкевіч ; навук. рэд.: Р. М. Кавалёва, Л. П. Касцюкавец, Л. Ф. Баранкевіч.* – Мінск : БДУ, 2020. – 239 с.